

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AMERİKAN MÜDAHALECİLİĞİ VE ULUSLARARASI HUKUK

Kerem BATIR*

ÖZET

Amerikan müdahaleciliği 19. yüzyıldan beri kullanılan kavramlardır. Amerikan müdahaleciliğinin kökleri 1823 tarihli Monroe doktrinine dayanır. Bu doktrin ABD'nin Amerika kıtasında bulunan devletlerin iç işlerine müdahale etmesine imkan tanımıştır. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirdiği müdahaleler ile Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği müdahaleler arasında temel farklar vardır. Soğuk Savaş döneminde ABD genellikle "meşru hükümetin müdahale çağrısı", "kendi vatandaşlarını koruma" ya da "meşru müdafaa" gibi gerekçeler gösterirken Soğuk Savaş sonrası dönemde "insani müdahale", "terörle savaş" gibi uluslar arası hukukun yazılı kaynaklarına henüz girmemiş ve doktrinde çok tartışmalı olan gerekçeler ileri sürmektedir. Bu çalışmada Soğuk Savaş dönemindeki müdahaleler kısaca özetlenecek, Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin "terörle savaş"ı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müdahalecilik, Terörle Savaş, Soğuk Savaş, Uluslararası Hukukta Güç Kullanma.

* Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

THE AMERICAN INTERVENTIONISM IN THE POST COLD WAR ERA AND INTERNATIONAL LAW

Kerem BATIR*

ABSTRACT

American interventionism is a term which has been used since the 19th century. American interventionism was based on the Monroe doctrine of 1823. This doctrine led US to intervene the internal affairs of countries located in the Americas. There are fundamental differences between the interventions carried out by the US in the Cold War era and the interventions occurred in the Post-Cold War era. During the Cold War period the US's reasoning of interventions were "intervention by invitation of the legitimate government", "protecting the nationals abroad" or "self defense". However in the Post-Cold War era the interventions were based on controversial issues of international law such as "humanitarian intervention" and "war on terror". This study will first summarize the interventions realized in the Cold War era and then the interventions in the Post-Cold War era, especially the US's "war on terror" after the September 11th will be analyzed.

Key words: *Interventionism, War on Terror, Cold War, Use of Force in International Law ..*

* Asst.Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences

GİRİŞ

Amerikan müdahaleciliği 20. yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle ikinci yarısında ABD'nin başta Latin Amerika olmak üzere batı yarımküre olarak adlandırılabilir coğrafyadaki ülkelerde gerçekleştirdiği müdahalelerle başlayan bir süreçtir. Bu müdahalelerin kökleri 1823 tarihli Monroe Doktrini'ne dayanır. ABD kendi ulusal çıkarlarını korumak için Latin Amerika ve Karayiplerde bulunan devletlere müdahale etme hakkını kendinde görmekteydi. Bu politikanın Soğuk Savaş dönemine yansımaları Başkan Lyndon B. Johnson yaptığı bir konuşmada çok net olarak açıklamıştı: “ABD batı yarımkürede yeni bir komünist hükümete asla müsaade edemez” (Bogen,1966: s.296).

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirdiği müdahaleler ile Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği müdahaleler arasında temel farklar vardır. Aşağıda olaylar incelendiğinde detayları görülecektir ki en temel fark müdahalelerin dayandığı hukuki temeldir. Soğuk Savaş döneminde ABD genellikle “meşru hükümetin müdahale çağrısı”, “kendi vatandaşlarını koruma” yada “meşru müdafaa” gibi gerekçeler gösterirken Soğuk Savaş sonrası dönemde “insani müdahale”, “teröre karşı savaş” gibi uluslararası hukukun yazılı kaynaklarına henüz girmemiş ve doktrinde çok tartışmalı olan gerekçeler ileri sürmektedir.

Aşağıda ilk kısımda uluslararası hukukta kuvvet kullanımı ile ilgili bilgiler verilecek, takibeden bölümde kronolojik düzende ABD'nin yaptığı müdahaleler ve bu müdahaleler için sunduğu gerekçeler incelenecektir. Üçüncü bölümde ise halen yoğun tartışmalara sebep olan “teröre karşı savaş” ile ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak müdahaleleri incelenecektir.

1. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI

BM Şartı'nın amaçlar ve ilkeler bölümünde yer alan ikinci maddesinin yedinci fıkrası devletlerin egemen eşitliğini düzenlemiştir. Buna göre BM devletlerin içişlerine müdahale edemeyeceği gibi, devletler de kendi aralarında bu türden konuları anlaşma ile çözümleyemezler. Aynı maddenin dördüncü fıkrası ise genel kuvvet kullanma yasağını getirir: Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar. Kuvvet kullanma yasağının iki istisnası da yine BM Şartında belirtilmiştir. Birinci istisna BM Şartı'nın 39. maddede ifade edilen BM Güvenlik Konseyinin barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptaması durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için alacağı önlemlerdir. İkinci istisna ise 51. maddede yer alan BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkıdır.

BM şartı Kuvvet kullanma yasağının sınırlarını çok belirgin bir şekilde çizmiştir. Esas olan kuvvet kullanılmamasıdır. Kuvvet kullanımına izin verilen hallerde de kontrol BM'nin yetkili organı olan Güvenlik Konseyindedir. Meşru

müdafaa durumunda bile en kısa sürede BM Güvenlik Konseyine durumu bildirme ve onun alacağı önlemlere uyma zorunluluğu vardır.

Zaman içinde kuvvet kullanımı yasağı ile ilgili hükümler devletler tarafından esnetilmeye çalışıldı. Görülen en yaygın uygulama meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması olmuştur. Kukla yönetimler kurdurup bunların yardım çağrıları ile müdahalelerde bulunmak ortak meşru müdafaa hakkı olarak ileri sürülmüştür.¹ Devletler kendi vatandaşlarını korumak gerekçesiyle başka ülkelerde operasyonlar düzenlemişler², eski kolonilerin bağımsızlıklarını kazandıkları süreçte ulusal bağımsızlık savaşlarına destek vermişler, başka ülkelerdeki insan hakları ihlallerini³ gerekçe göstererek müdahalelerde bulunmuşlardır.

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

2.1. Dominik Cumhuriyeti (1965)

Dominik Cumhuriyetine yapılan müdahale ABD'nin kendi ulusal çıkarlarını korumak için Latin Amerika ve Karayiplerde bulunan devletlere müdahale etme politikasının yürürlüğe konduğu olaydır. ABD bölge ülkelerinin herhangi birinin topraklarına yapılacak bir saldırı tehdidini kendi güvenliğine yapılan bir tehdit olarak algılayıp bu durumu tersine çevirmek için müdahale etme hakkına sahip olduğu fikrini savunmaktaydı.

ABD 2. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde komşularıyla ilişkilerde yeni bir döneme girdi. Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) ABD ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkileri uyumlaştırmak için bu dönemde kuruldu. ADÖ Şartının temel prensibi, BM Şartı ile uyumlu olarak, müdahalenin yasaklanması ve sadece silahlı bir saldırı söz konusu olduğunda bireysel ya da toplu olarak meşru müdafaa hakkının kullanılmasına izin vermesidir (Hilarie, 1997: 5)

1963 yılında Dominik Cumhurbaşkanı Juan Bosch sivil bir darbe ile devrildi. Dominik'te silahlı kuvvetler ile isyancılar arasındaki mücadelede denge bozulunca ülke tam anlamıyla kaosa sürüklendi. 1965 Nisanında Amerikan deniz piyadeleri ülkedeki Amerikan vatandaşlarının ve diğer yabancıların hayatlarını korumak için çıkartma yaptı. Fakat operasyon sadece bu amaçla sınırlı kalmadı. Amerikan vatandaşları ile diğer yabancılar boşaltıldıktan sonra 20000 kişilik bir ordu Dominik Cumhuriyetinde kalmaya ve başkenti kontrol altında tutmaya devam etti. ABD başlangıçta müdahaleyi kendi vatandaşlarının hayatını kurtarmak için yaptığını belirtse de asıl amacı kurulmakta olan komünist rejimi engellemek olduğu Başkan Johnson'un makalenin giriş kısmında atıfta bulunulan konuşmasında dile getirilmiştir.

2.2. Grenada (1983)

Ekim 1983 de Grenada Halk Ordusu bir darbe ile adanın yönetimini ele geçirmiştir. Yeni hükümet, muhaliflerin görüldükleri yerde vurulmalarını

¹ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a 1980 yılında yaptığı müdahale

² İsrail'in vatandaşlarını kurtarmak için Entebbe'de 1976 yılında gerçekleştirdiği operasyon

³ Hindistan'ın o dönemde Pakistan'ın bir parçası olan Bangladeş'te gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine karşı 1971 yılında gerçekleştirdiği operasyon.

emretmesinden sonra ülke bir anda kan gölüne dönmüştür. Doğu Karayip Ülkeleri Örgütü (DKÜÖ) ülkedeki iç kargaşanın ve yönetimdeki başıbozukluğun kendi vatandaşlarının güvenliğine bir tehdit oluşturduğu ve barışı sağlamak için kuvvet kullanılması gerektiğine karar verdi. Grenada Genel Valisi Sir Paul Scoon da bu karara destek verdi (Eisner,1993: 206). Bu durum karşısında ABD DKÜÖ ile birlikte 25 Ekim 1983 tarihinde askeri bir operasyon gerçekleştirdi. İşgali Amerikan ordusu Barbados ve Jamaika'nın desteği ile gerçekleştirmiştir.

ABD bu müdahaleyi üç hukuki temele dayandırmıştır: 1. ABD'nin müdahalesi için Grenada Genel Valisi Sir Paul Scoon'un daveti, 2. Doğu Karayip Ülkeleri Örgütünün talebi, 3. Grenada'da bulunan 1000 civarındaki ABD vatandaşının kurtarılması (Leich, 1984: 203). Bu gerekçeler arasında birincisi yani Genel Valinin daveti diğerlerine göre daha sağlam görünmekle birlikte Genel Valinin yetkilerinin sembolik düzeyde olması ve ülke yönetiminde söz sahibi olmaması "davet üzerine müdahale" tezini çürütmektedir. "Kendi vatandaşlarını korumak için müdahale" argümanının da bu olayda savunulması çok güçtür. Olaylar esnasında ülkede bulunan Kanadalılar bir yolcu uçağı ile kurtarılırken (Levitin, 1986:621), sayıları yalnızca 1000 civarında olan Amerikalılar için askeri müdahale yapılmasının izahı pek kolay değildir.

Birleşmiş Milletler bu müdahaleyi hiç hoş karşılamamıştır. Genel Kurulda kabul edilen bir bildiri ile işgal "uluslararası hukukun ve bir devletin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün apaçık bir ihlali" olarak tanımlamıştır (Hilarie,1997: 7). Güvenlik Konseyinde de konu gündeme gelmiş ve karar tasarısı sadece ABD vetosu ile kabul edilmemiştir. Geleneksel müttefik İngiltere bile ABD'nin söz konusu müdahalesine karşı çıkmıştır.

2.3. Panama (1989)

Panama, ABD için özel bir öneme sahip bir ülkedir. Uzunca bir süre Panama kanalının hakimi olan ABD bu bölgeden çıkarken iki önemli antlaşma yapmıştır: Panama kanalı Antlaşması ve Tarafsızlık Antlaşması. Söz konusu antlaşmalarda ABD'nin Panamaya müdahalede bulunacağı sınırlı durumlar çok detaylı olarak ifade edilmiştir (Scheffer, 1989: 113). Aralık 1989'da ABD ağır askeri ve sivil kayıplar verdirerek ve mal kayıplarına yol açarak Panama'yı işgal etti. İşgal neticesinde Vatikan diplomatik misyonuna sığınan Devlet Başkanı General Manuel Noriega yakalanmış ve daha sonra ABD mahkemelerince yargılanmıştır. ABD hükümeti bu işgali ülkedeki Amerikan vatandaşlarına yöneltilmiş şiddetli eylemler nedeniyle yapıldığını açıklamış, bununla beraber söz konusu işgalin sadece Amerikalıların hayatlarını kurtarmayı amaçlamadığı, Panamaya demokrasi getirmek ve Noriega'nın uyuşturucu kaçakçılığı suçundan mahkemeye çıkartmayı da hedeflediği ifade edilmiştir (Henkin, 1991: 293)

Panama müdahalesi Reagan Doktrininin uygulamasının tipik bir örneğidir. Reagan Doktrinine göre hükümetler yönettikleri halkın oyu ve rızasına dayanarak ve onların haklarını gözeterik meşruluklarını korurlar. Bir yönetim sadece varolduğu için meşru olmaz: Naziler Almanları yöneten *de facto* hükümetti, ancak meşru değildi (Kirkpatrick ve Gerson, 1991: 23). Reagan doktrini demokrasiyi korumak için

askeri müdahalede bulunmayı doğrudan kabul etmez. Bunun tek istisnası müdahale edilecek devletin Sovyetler Birliğinden ya da Doğu bloğundan silah almasıdır.

Amerikan kuvvetlerinin ülkeye çıkmasını takiben kurulan yeni hükümeti ABD derhal tanıdı. Yeni hükümet ülkede hukukun ve güvenliğin temini için Amerikan güçlerinin ülkede kalmasını talep etti. Amerikan güçleri ülkede işgalden sonra çok uzun sürelerle kaldılar (Hilarie,1997:8). Bu müdahale BM Güvenlik Konseyi ile ADÖ Bakanlar Konseyi tarafından kınandı ve Amerikan güçlerinin derhal ülkeden çıkması talep edildi.

Panama işgalini diğer müdahalelerden farklı kılan Panama kanalı olmuştur. Kanal bölgesinden kaygılı çıkan ABD bulduğu ilk fırsatta kanalın kontrolünü tekrar ele geçirmiş ve bu durum uzunca bir süre devam etmiştir.

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM (TEK KUTUPLU DÜNYA DÜZENİ)

3.1. Kuzey Irak (1991-1998)

Kuzey Irak'a yapılan müdahaleler iki ayrı ve fakat tamamlayıcı operasyondan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi güvenli alanlar ve uçuşa yasak bölgeler oluşturulması, ikincisi ise Irak hedeflerine karşı yapılan hava saldırılarıdır.

3.1.1. Güvenli alanlar ve uçuşa yasak bölgeler

Bilindiği gibi Ağustos 1990 da Irak ordusu komşu ülke Kuveyt'i işgal etmişti. BM Güvenlik Konseyi 1991 başlarında Irak'ın Kuveyt'i işgalini ortadan kaldırmak için kuvvet kullanılmasına 678 sayılı Karar⁴ ile yetki verdi. Askeri operasyon bir grup BM üyesi ülke tarafından "Çöl Fırtınası Operasyonu" adı altında kolektif olarak yapıldı. Bu tipik bir meşru müdafaa eylemiydi ve BM Şartının ortaya koyduğu prensiplere uygundu. Irak ordusunun Kuveytten çıkarılması esnasında Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi için yabancı liderlerin teşvikleri ve bağımsızlık hayalleri ile Kuzey Iraktaki Kürtler ayaklandı. Bu ayaklanma Saddam Hüseyin yönetimine bağlı güçler tarafından bastırıldı. Irak ordusunun askerleri ve helikopterleri bölgedeki Kürt köylerine saldırdılar yaklaşık iki milyon kişi dört bir yana dağıldı. Bir milyona yakın kişi İran ve Türkiye sınırı yakınlarındaki dağlık bölgelere çekildi.

Kuzeyde bu olaylar gerçekleşirken güneyde de Şii isyancılar koalisyon güçleri tarafından operasyon esnasında işgal edilmiş olan Kuveyt sınırı yakınlarındaki bölgelere sığınmışlardı. Bu insanların durumu daha sonra trajediye dönüştü.

Bu koşullar altında Türkiye ve Fransa Güvenlik Konseyini konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırdı. Güvenlik Konseyinin 687 sayılı Kararı insan hakları ve özellikle kuzeyde Kürtlerin, güneyde Şiilerin korunması ile ilgili herhangi bir hüküm içermiyordu. 688 sayılı Karar 10 a karşı 3 oyla geçti. Güvenlik Konseyi bu kararla Iraklı sivil halka yapılan baskıları kınadı. Böyle olayların bölgenin uluslararası barış

⁴ Tüm BM Güvenlik Konseyi Kararlarına <http://www.un.org/documents/scres.htm> adresinden erişilebilir.

ve güvenliğini tehdit ettiğini belirtti. Konsey aynı zamanda tüm üye devletleri insani yardım çabalarına destek vermeye çağırdı. Kriz batılı yönetimlerin üzerinde ağır bir baskıya dönüştü; bu insanlar onların müdahalesi sonucu bu hale düşmüşlerdi. Görüşmeler neticesinde Kürtlerin evlerine dönebilecekleri güvenli bir alan oluşturulması konusunda kendi aralarında anlaşılabilir (Freedman ve Boren, 1992: 43).

688 sayılı Karara ABD ve müttefiklerince yapılan operasyonların dayanağı olarak sık sık atıfta bulunulmuş ve müdahalenin hukuka uygun olduğu ileri sürülmüştür. Literatürde bu Karar, geleneksel olarak bir ülkenin iç meselesi görülen insan hakları ihlallerinin artık bu kapsamdan çıkararak, büyük ölçekte ihlallerin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak algılandığının ve BM şartının devletlerin içişlere müdahale etmeyi yasaklayan Madde 2(7)'a rağmen aynı şartın VII. Bölümü altında yer alan kuvvet kullanımını düzenleyen önlemlerin büyük insan hakları ihlallerine de uygulanacağına bir delili olarak kabul edilmiştir (Malanczuk, 1998: 17).

688 sayılı Kararın kabulünden sonra da Irak güçleri mültecilere yaptığı saldırıları sürdürdü. Bunun üzerine koalisyon güçleri Kuzey Irakta Kürtler için güvenli bölgeler yaratılması üzerinde yoğunlaştılar. Güvenli bölgelerin Irak'ın içişlerine müdahale anlamına geldiği açıkta, ancak müttefikler bunu Irak'ın iç meselelerini kabul edilebilir bir boyutta tutmaktan uzak olmasıyla izah etmekteydiler.

17 Nisan günü İngiltere, Fransa, ABD, Hollanda, İspanya ve İtalya ülkelerinin katılımı ile oluşturulan Koalisyon güçleri Irak içine harekete başladı. Operasyonun amacı insani yardım ve Kürt mültecileri için kamplar kurmak olarak açıklandı. Müdahale: 1) Havadan yiyecek, giyecek ve battaniye atma, 2) 36. paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan etme ve denetleme, 3) Kuzey Iraktaki Kürtler için barınacakları güvenli bölgeler oluşturma gibi eylemlerden meydana gelmekteydi. Bu amaçlar için on üç bin den fazla müttefik askeri Irak'ın kuzeyinde konuşlandırıldı ve Irak hükümetinden 36. paralelin kuzeyindeki eylemlerini askiya alması istendi.

ABD ve müttefikleri amaçlarının söz konusu kampların yönetimlerinin ve korumasının BM tarafından devralınması olduğunu ifade etmelerine rağmen BM Genel Sekreteri BM bayrağı altında Irakta askeri faaliyette bulunmak için ek bir karara ihtiyaç olduğunu bildirmiştir (Freedman ve Boren, 1992: 55).

36. paralelin ve güvenli bölgenin sınırları çizilirken Kerkük özenle bu bölgenin dışında tutuldu. Müttefikler zengin petrol yataklarına sahip Kerkük'ün Kürtlerin eline geçmesine zaten mevcut olan ayrılıkçı hareketi güçlendireceği ve Kürtlerin Iraktan ayrılmasını cesaretlendireceği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır.

Müdahalenin yapıldığı tarihlerde bir yandan da Irak ile BM arasında görüşmeler devam etmekteydi. 18 Nisan tarihinde BM sivil personelinin bölgeye girişini sağlayacak mutabakat zaptı imzalandı. Bu belge aynı zamanda Irak içinde BM insani yardım merkezlerinin kurulmasına da temel hazırlamaktaydı. Fakat Irak sivil personeli korumak üzere gönderilecek olan BM askerleri istemiyordu. Daha sonra bu konudaki pürüz de aşıldı ve 500 hafif silahlı BM askeri bölgeye gönderildi.

Mart ayında Türkiye'ye sığınan Kürt mültecilerin pek çoğu Temmuz ortalarında ülkelerine döndüler. Ülkede durumun normale dönmesinden sonra 15 Temmuz 1991'de müttefik güçler ülkeden çekildi. Ancak bu durum operasyonun sonu olmadı. Müttefik güçler uzunca bir süre Türkiye'de kalmaya ve bölgeyi kontrol

altında tutmaya devam ettiler. Bu operasyon “Çekiç Güç operasyonu” olarak adlandırıldı (Falk,1996:69).

Ağustos 1992 de ikinci uçuşa yasak bölge 32. paralelin güneyi olarak ilan edildi. Operasyonun gerekçesi 688 sayılı Karara dayandırıldı ve Şii nüfusun güvenliğini korumak için yapıldığı ifade edildi. Eylül 1996 da bu bölge 33. paralele kadar genişletilse de Fransa genişletilmiş bölgenin denetimi yapmayı kabul etmedi. Bundan sonra da Fransa operasyondan çekildi (Ramsbotham,1997: 461).

3.1.2. 688 sayılı Karar:

Koalisyon güçleri müdahalenin dayanağı olarak 688 sayılı Kararı gösterdikleri için bu Kararın daha detaylı incelenmesi gerekir. Esas olarak metinde alışlagelmiş uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluştuğu yönünde bir açıklama yoktur. Iraktaki durum irdelenmekte ve aslında Irak’ın bir iç meselesi olan insan hakları ihlallerinin bölgenin barış ve güvenliğini tehdit eder boyuta geldiği anlatılmaktadır (Rodley,1992: 31). Bu durum müdahale yanlılarınca diğer kuvvet kullanımına izin veren Güvenlik Konseyi Kararlarındaki ifadelere benzediği gerekçesiyle aynı etkiyi doğuracağı ifade edilmiştir (Greenwood,1993: 36).

Kuvvet kullanımına izin veren Kararlarda ilgili durumların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tespiti yapıldıktan sonra bu duruma müdahale edilmesine izin veren bir bölüm de yer almaktadır. Ancak söz konusu 688 sayılı Karar metninde BM ya da üye devletler tarafından bir müdahale yapılmasına ilişkin hiçbir hüküm yer almamaktadır. 688 sayılı Karar BM şartının VII. Bölümüne hiçbir atıfta bulunmuyordu. Karar metninde herhangi bir kolektif yaptırıma yer verilmiyor, müttefik askeri müdahalesine açık bir dille izin verilmiyordu. Hatırlatmak gerekir ki Kuveyt’le ilgili olan 678 sayılı Kararda “gerekli tüm imkânların” kullanılmasına yetki veriliyordu. Kararın uygulamaya ilişkin kısmında BM Genel Sekreterinin talep ettiği “insani çabalara destek” ve bu amaçla Iraklı sivil halkın hayati ihtiyaçlarının karşılanması için tüm kaynakların kullanımına verilmesi istenmiştir. Böyle bir metinden kuvvet kullanımına ilişkin bir anlamın çıkartılması konunun uzmanlarınca mümkün görülmemektedir (Tanja, 1995: 83).

ABD ve müttefikleri eylemlerini iki temel kanıt dayandırmaktaydılar. Bunlardan birincisi 688 sayılı karardı. Yukarıda belirtildiği gibi müdahale yanlısı yazarlar metni yorumlayarak böyle bir yetkinin açık ya da gizli olarak verildiğini ileri sürmekteydiler. Bu görüşü destekleyen ilginç bir gelişme de zamanın BM Genel Sekteri Boutros Boutros-Ghali’nin müttefiklerce güney Irak’ta uçuşa yasak bölge ilan edildiğinde Irak hedeflerine yapılan füze saldırısından sonra yaptığı açıklamadır. Genel Sekreter söz konusu saldırı her ne kadar açıkça Güvenlik Konseyince izin verilmemiş olsa da yasal olduğunu, Güvenlik Konseyi kararlarına ve BM Şartına uygun olduğunu belirtmiştir (Gray, 1995:166)

Ağustos 1992 den itibaren İngiltere hükümeti müdahaleyi “insani müdahale” hakkına dayandırmaya başladı (ABD, İngiltere ve Fransa hiçbir güvenlik konseyi toplantısında insani müdahale hakkından ya da teamül kuralından bahsetmemişlerdi. Fakat yapılan müdahalenin BM Genel Kurulu ya da Güvenlik Konseyince kınanmamış olması güvenli bölgelerin hukukiliği konusunda gizli bir onay anlamına geldiği düşünülebilirdi). Dönemin dışişleri bakanı Douglas Hurt uluslararası hukuk dâhilinde hareket ettiklerini, uluslararası hukukun insani gerekleri tanıdığını ve uçuşa

yasak bölge ilan etmek için gerek hukuki gerekse insani güçlü dayanaklarının olduğunu ifade etmiştir (UK Materials in International Law, 1992: 827). Avam Kamarasının bir oturumunda savunma bakanı açıkça uçuşa yasak bölge uygulamasının BM müsaadesine dayanmadığını belirtmiştir. Ona göre acil insani ihtiyaçların karşılanması için bu bölgeler ilan edilmiştir. Hava saldırıları ise bölgeyi havadan kontrol eden müttefik uçaklarına yapılan saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkının kullanılmasından ibaretti.

ABD yetkilileri uçuşa yasak bölgelerin hukuki gerekçelerini ortaya koymak için daha isteksiz davrandılar. Bir Amerikalı yazar söz konusu müdahalenin meşru askeri müdahalelerin yeni bir türü olmadığını, müdahalenin yanlış bir sebebe dayanan doğru bir hareket olduğunu yazmıştı (Scheffer,1991:146-147). Aslında ABD'nin bu isteksizliği altında yatan esas neden bu tarz müdahaleleri sadece kendisinin yapabilmesi isteğiydi. İnsani müdahale ya da başka bir doktrinin teamül kuralı haline gelmesi diğer ülkelerinde bunlardan faydalanarak müdahaleler gerçekleştirmesine yol açabilirdi. ABD yönetimi ise temelini BM şartı ile kendisinin oluşturduğu uluslararası hukukta kuvvet kullanımı ile ilgili düzenlemelere tüm devletlerin uymasını, gerekli gördüğü zamanlarda ise *ad hoc* ihlaller yoluyla istediği ülkelere müdahale etmeyi daha iyi bir çözüm olarak görmekteydi.

Kuzey Irak'a yapılan müdahale BM Genel Kurulunda tartışıldı. Bazı ülkeler müdahaleyi Irak'ın egemenliğinin ihlali olarak değerlendirirken diğer bir grup ülke müdahalenin lehinde görüş bildirdi. Neticede ortaya bir karar ya da uzlaşma çıkmadı. Zaman içinde uçuşa yasak bölgenin ve güvenli alanların gerekçesi olan acil insani ihtiyaç söylemi geçerliliğini yitirdi. Eylemlerin "Irak'ı kutusunun içinde tutmak" (Weller,1992: 95) için yapıldığı ve bölgede hareket özgürlüğünü engellediği anlaşılmıştır. Bu düşünce güneydeki uçuşa yasak bölgenin 32. paralelden 33. paralele kaydırıldığı zaman kesinlik kazandı.

3.2. Kosova (1999)

Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurucusu Mareşal Josip Broz Tito'nun ölümüne kadar Kosova Yugoslavya'nın otonom bir parçası olarak varlığını sürdürmüştü. Slobodan Miloseviç'in önderlik ettiği Sırp milliyetçiliği akımı ile 1989 yılında Sırp parlamentosu Sırbistan Anayasasını oybirliği ile değiştirip Kosova parlamentosu ve hükümetinin tüm yetkilerini ellerinden aldı. Bölgeyi Sırplaştırma politikaları uygulamaya kondu (Independent Commission,2000:41). Bosna Hersek olayını bitiren Dayton Barış Antlaşmasında yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyetini Kosova'yı da içerecek şekilde tanıdı. ABD ise bu tanımayı yaparken eş zamanlı olarak Kosova'daki durumdan dolayı Yugoslavya'ya ambargo uygulamaya devam etti.

1998 yılına değin Kosova'da yaşananlar uluslararası kamuoyunun gündeminde pek yer bulmadı. Bunun en temel nedeni süre giden çatışmalardaki ölüm oranının düşük olmasıydı. 1990 lı yıllarda Miloseviç Hırvatistan ve Bosna Hersek sorunları ile uğraştığı için İbrahim Rugova ve partisi LDK'nin Kosova'yı yönetmek için paralel bir sistem kurmasına izin vermişti. Rugova hükümeti vergi topluyor, sağlık ve eğitim hizmetleri veriyordu. Rugova'nın pasifist politikaları Sırp hükümetiyle olası çatışmaları önliyordu. Ancak Kosova Kurtuluş Örgütü'nün (UÇK)

kurulmasından sonra işler değişti. 1998 yılında UÇK ile Sırp güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalar sonucunda bölgede büyük ölçekli bir göç ve mülteci krizi yaşandı. Sırp güçleri bazı köylere saldırdı, yüzlerce kadın ve çocuk bu baskınlar esnasında katledildi. Aynı zamanda insani yardım kuruluşları çalışanlarına saldırılar da görüldü. Sırp hükümeti UÇK' yi bir terörist örgüt olarak nitelendiriyor ve Kosova'daki operasyonları terörle mücadele olarak izah ediyordu.

Mart 1998 de BM Güvenlik Konseyi 1160 sayılı Kararı kabul etti. Bu karar Federal Yugoslavya Cumhuriyetine silah ambargosu uygulanmasını ve Kosova'ya otonomi ve kendi kendini yönetme hakkı tanınmasını istiyordu. Kararı takip eden günlerde UÇK' nin artan etkinliği karşısında Sırp askeri güçleri Kosova'ya girerek büyük çaplı bir operasyona girişti. Mayıs sonuna kadar 300 Kosovalı hayatını kaybetti. BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) rakamlarına göre 230 bin Kosovalı ülke içinde yer değiştirirken 60 bin Kosovalı Kosova' yı terk ederek komşu ülkelere sığındı. (BMMYK, 1998). Eylül 1998 de BM Güvenlik Konseyi 1199 sayılı Kararı kabul etti. Bu karar Kosova'daki kötüleşen durumun bölgenin barış ve güvenliğine bir tehdit oluşturduğu ifade ediliyordu. Konsey bir yandan derhal ateşkes ilan edilmesini ve sivil halka baskı uygulayan Yugoslav güçlerinin bölgeden çıkartılmasını isterken diğer yandan da üyeler daha önce belirttikleri Yugoslavya'nın egemenliği ve ülkesel bütünlüğüne saygılı olduklarını ve sorunu Yugoslavya devleti içinde daha fazla özerklik verilmek suretiyle çözüm önerilerini yineliyorlardı (Wheeler,2000:260). ABD ve İngiltere Konseyden daha güçlü bir karar çıkmasını istemişler, ancak gayri resmi temaslar esnasında kuvvet kullanmayı yasal hale getirecek herhangi bir metnin Rusya ve Çin vetosuyla karşılaşacağı anlaşıldıktan sonra buna razı oldular. Ancak bu kararın da Sırp katliamlarını engellemediği birkaç gün sonra anlaşıldı.

ABD Kosova'da tek başına hareket etmek yerine NATO'yu kullanmayı tercih etti. Tarafların anlaşması için sarf edilen çabalardan sonuç alınmayacağı anlaşıldıktan sonra 24 Mart 1999 tarihinde müdahale gerçekleştirildi. Dönemin NATO Genel Sekreteri Javier Solana operasyonun amacını "şiddeti ve insani dramı durdurmak" olarak ifade etti. Operasyon ağırlıklı olarak hava saldırıları şeklinde gerçekleşti. Müttefik uçaklar 37225 sorti yaptılar. Operasyona toplam 912 uçak ve 35 savaş gemisi katıldı. ABD tek başına 32000 asker gönderdi (Cordesman, 1999: 13-18). NATO' nun niye sadece hava saldırıları yaptığı iki sebebe dayandırılmaktaydı: Birincisi NATO üyeleri askerlerinin hayatlarını riske etmek istemiyorlardı, ikinci sebep ise Bosna Hersek' te yaşananlardı. Bosna da kalıcı barışa ancak ağır hava saldırıları sonrasında ulaşılabilmşti (Roberts, 1999 :110).

BM Genel Sekreteri Kofi Annan NATO müdahalesinin ikinci günü yayınladığı bildiri de demokrasinin iflas etmesinden üzüntü duyduğunu ancak barışın elde edilmesi için kuvvet kullanımının meşru olduğu zamanlar olduğunu belirtmiştir (Wegdwood, 1999: 831). Müdahalenin başlamasından sonra Rusya 26 Mart 1999 da bir karar tasarısı hazırlamış ve Yugoslavya'ya karşı kuvvet kullanmanın derhal durdurulmasını talep etmiştir. Söz konusu karar tasarısı Güvenlik Konseyinde oylanmış ve 3 e karşı 13 oyla ret edilmiştir.

77 gün süren bombalamadan sonra 3 Haziran 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç kendisine sunulan barış koşullarını kabul etmiş ve NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında Askeri-Teknik antlaşma imzalanmıştır. 10

Haziran 1999 tarih ve 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararında Kosova'daki toparlanmanın BM nezaretinde ve uluslararası askeri varlığın bulunmasıyla yapılacağı karara bağlanmıştır. Söz konusu kararda açık ya da gizli olarak NATO müdahalesini eleştiren herhangi bir ifadenin bulunmaması da ilginç bir gelişme olarak not edilmiştir (Cassese, 1999: 792).

Uluslararası kamuoyu Kosova müdahalesi karşısında üçe bölündü. Yugoslavya, Rusya, Çin, Küba, Ukrayna, Namibya gibi ülkeler operasyona karşı çıktılar. Meksika Güvenlik Konseyinin açık onayının gerektiğini vurguladı. Brezilya ve Kosta Rika gibi ülkeler müdahalenin hukuka uygunluğunu uluslararası hukuk çerçevesinde sorguladılar. Bununla birlikte hiçbir ülke ya da grup Genel Konseyi acil toplantıya çağırıp NATO'nun müdahalesine karşı güçlü bir muhalefet göstermedi. İkinci ve büyük gruba mensup ülkeler ise müdahaleyi hukuka aykırı olarak kınamayan ülkelerdi. Üçüncü grup ise NATO üyeleri ve müdahaleyi destekleyen ülkelerdi.

Müdahale esnasında Yugoslavya 29 Nisan 1999 tarihinde Uluslararası Adalet Divanına başvurarak NATO üyesi 10 ülke aleyhinde dava açtı. Bu ülkeler Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İngiltere ve ABD idi. Ülkeler Yugoslav topraklarını bombalamak suretiyle kuvvet kullanma yasağını ihlal etmekle suçlandılar. Mahkeme önce İspanya ve ABD aleyhine açılan davalarda yargı yetkisine sahip olmadığı gerekçesiyle davaları düşürdü. Daha sonra da davaların açıldığı tarihte Sırbistan-Karadağ Cumhuriyetinin BM üyesi olmadığı gerekçesiyle diğer davaları da düşürdü. Sonuç olarak NATO müdahalesinin hukuka uygun olup olmadığının mahkeme yoluyla tespiti imkanı ortadan kalkmış oldu.

Uluslararası hukuk alanında çalışan akademisyenler Kosova müdahalesinin hukuka uygun olup olmadığı hususunda üç görüş etrafında toplandılar. Ian Brownlie'nin başı çektiği birinci grup müdahalenin hukuka aykırı olduğu, BM şartında ve uluslararası teamül hukukunda insani müdahale diye bir hakkın yeri olmadığını savunuyorlardı. Yugoslav hükümetinin devrilmesi müdahaleyi gerçekleştiren ülkelere İngiltere ve ABD'nin hedefleri arasında olduğundan böyle bir şeyin hukuka uygunluğundan söz konusu bile edilemezdi (Brownlie ve Apperly,2000:904). Wheeler müdahalenin haklı olduğunu ancak yanlış araçlarla gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür. Ona göre diplomasinin başarısız olduğu anda devreye girecek bir işgal gücü başarılı bir kurtarma misyonu üstlenebilirdi. Ancak NATO üyelerinin asker zayıflarından kaçınmaları neticesinde ağır hava bombardımanları sonucunda orantısız can kayıpları yaşanmıştır (Wheeler,2000:284).

Simma'nın başını çektiği bir grup ise NATO müdahalesini hukuka aykırı ve fakat meşru olarak görmekteydi. BM Güvenlik Konseyinden kuvvet kullanımına izin veren bir karar çıkmadığı için müdahale hukuka aykırı idi, ancak müdahaleci ülkeler hukuka uygun davranmak için ellerinden gelen çabayı göstermişlerdi. Simma NATO'nun Kosova'daki operasyonunu uluslararası hukuka uygunluktan sadece ince bir kırmızı çizgiyle ayrıldığını ifade etmiştir (Simma,1999:22). Pellet ve Wedgwood gibi yazarlar Simma'nın yukarıda ifade edilen görüşünü benimsedikleri halde 1244 sayılı Kararın kabulünden sonra durumun değiştiğini ifade etmişlerdir. Bu durum *ex post* meşrulaştırma olarak ifade edilmiştir (Wedgwood, 2000: 358).

Greenwood ve diğer bir grup akademisyen ise NATO müdahalesinin hukuka uygun olduğuna inanmaktadır. Onlara göre 1945 den buyana uluslararası uygulama

insan haklarının korunmasına artan bir önem atfetmektedir. İnsan hakları ihlalleri korkunç boyutlara ulaştığında devletler son çare olarak insani müdahale hakkına başvurabilirler (Greenwood, 2000: 926-929).

Kosova müdahalesi diğer müdahaleler farklı olarak Amerikan çıkarlarından başka faktörlerin de ön plana çıktığı bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. Kosova'da ABD Bosna-Hersek' de yaşananlar karşısında sergilediği kayıtsızlıkla bozulan imajını düzeltmeye çalışmıştır. Bu müdahalede televizyonlardan yansıyan çaresiz insan görüntüleri de çok etkili olmuş, özellikle batı kamuoylarının harekete geçmesine neden olmuştur. Buna CNN etkisi adı verilmiştir (Natsios, 1996; Jakobsen, 2000: 131-144). ABD bir anlamda Kosova müdahalesi ile halkla ilişkiler çalışması yapmıştır. Asker kaybı olmayan, dozu düşük tepkilerle karşılanan bir operasyon olması yanı sıra Sırbistan'ın güçlü dini bağlarla destekleyen Rusya da saf dışı edilerek tek süper gücün ABD olduğunu vurgulaması da ABD için prestij kazanımı olarak görülmüştür.

4. 11 EYLÜL SONRASI AMERİKAN MÜDAHALECİLİĞİ: TERÖRLE SAVAŞ

Yukarıda Kosova olayında gördüğümüz yeni yaklaşım, yani insan haklarının uluslararası hale gelmesi, insan hakları ihlallerine karşı küresel vatandaşlık anlamında sorumluluk gösterilmesi, uluslararası metinlerin daha esnek yorumlanması çabaları, 11 Eylül öncesinde uluslararası kamuoyunca kabul görmeye başlamıştı. Bu bağlamda çok uç durumlarda insani gerekçelerle askeri güç kullanımında bir isteklilik görülmeye başlanmıştı. Ancak 11 Eylül sonrasında yaşananlar BM şartında yer alan sıkı koşullarla güç kullanımına izin verme ve bu konuyu büyük devletlerin inisiyatifine bırakmama yönündeki görüşleri haklı çıkarmıştır.

4.1. Afganistan

11 Eylül saldırıları karşısında ABD ve müttefiklerinin gerçekleştirdiği müdahalelerin yasal zeminini sorgularken bu saldırılar gerçekleşmeden önce BM Güvenlik Konseyinin kabul ettiği bazı kararlara göz atmak gerekir. Hatırlanmalıdır ki 11 Eylül saldırıları Amerikan hedeflerine karşı El Kaidenin gerçekleştirdiği ilk saldırı değildir. Kenya ve Tanzanya'daki Amerikan elçiliklerinin bombalanması (1998), Amerikalıların ABD dışında öldürüleceklerine yönelik tehditler El Kaide tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir.

8 Aralık 1998 tarih ve 1214 sayılı Kararda Taliban tarafından kontrol edilen alanların teröristlerce sığınak ve eğitim amaçlı kullanıldığı ve terörist faaliyetlerin planlarının yapıldığı belirtilmiş ve uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülebilmesi için uluslararası terörizmin kontrol altına alınmasının önemli olduğu yinelenmiştir. 15 Ekim 1999 tarih ve 1267 sayılı Kararda ise Talibanın Üsامة Bin Ladin'e koranak sağlamaya devam ettiği; ona ve ona bağlı olan kişilere Taliban kontrolündeki alanda terörist kampları işletmelerine izin verdiği ve uluslararası terör operasyonları için Afganistan'ı bir üs olarak kullanmalarına izin verdiği ileri sürülmüştür. 19 Aralık 2000 tarih ve 1333 sayılı Karar Taliban hükümetine yaptırımlar uygulanmasını ve Bin Ladin'le ilişkili fonların ve mali kaynakların dondurulması hükmüne bağlamıştır.

Yukarıda bir kısmı yer bulan kararlar ışığında Güvenlik Konseyinin Taliban yönetiminden Üsامة Bin Ladin'i teslim etmesini ve onun Afganistan'daki terörist

şebekesini kapatmasını istediği çok açıktır. Taliban yönetiminin BM tarafından tanınmadığını ve bu kararların diğer BM üyelerini bağladığı gibi bağlamadığını bir an için düşünenecek bile olsak Afganistan'daki durumun 11 Eylül'den çok önceleri bile uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturması Güvenlik Konseyinin kuvvet kullanımına izin verme yetkisi olduğunu gösterir.

New York ve Washington saldırılarının gerçekleşmesinden sadece birkaç saat sonra BM Güvenlik Konseyi 1368 sayılı Kararı kabul etti. Bu karar ABD'nin BM şartının 51. maddesinde yer bulan doğal bir hak olan bireysel ya da kolektif "meşru müdafaa" hakkını teyit etmiş ve terörist saldırıların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. NATO üyeleri tarihlerinde ilk kez ABD'ye destek olmak için kolektif meşru müdafaa hakkını etkinleştiren NATO antlaşmasının 5. maddesine başvurular ve yapılan saldırıyı tüm üyelere karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul ettiler (NATO Basın Açıklaması,2001:124). BM Güvenlik Konseyi ve NATO 11 Eylül olaylarının ABD'ye karşı yapılmış bir silahlı saldırı olduğunu ve bunun karşısında ABD'nin meşru müdafaa hakkına sahip olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Geleneksel olarak silahlı saldırı iki ülke arasındaki çatışmaya dair senaryolara uygulanan bir konsept olarak kabul edilir. Bir ülkenin meşru müdafaa hakkını kullanabilmesi ancak silahlı bir saldırıya uğramış olmasına bağlıdır (BM Şartı Madde 51). Uluslararası Adalet Divanı 1986 tarihli Nikaragua kararında bir ülkeden gerçekleşen saldırıların kafi derecede bir ağırlığa ulaşması halinde silahlı saldırı olarak tasnif edilebileceğini bildirmiştir (UAD Nikaragua Kararı, 1986: 14). Burada saldırının ölçeği, seçilen hedefler ve meydana gelen zarar, yani 11 Eylül olaylarının sonuçları nedeniyle silahlı bir saldırı olarak kabul edilmiştir. Bu olayları silahlı saldırı olarak kabul ettiğimizde, karşı kullanılacak güç de saldırının faillerine yöneltilmesi gerekir. Böyle bir kuvvet kullanımı yine BM kuralları çerçevesinde yapılmalı ve BM Güvenlik Konseyine derhal bilgi verilmeliydi. Yine kullanılacak güç meşru hedeflere ulaşmak için gerekli olan ölçüde, orantılı olmalı ve sivil halkın zarar görmesini önlemek için sivil hedeflerle terörist hedeflerin birbirinden ayrılması gerekmektedir.

11 Eylül saldırılarının sorumlusunun Bin Ladin ve El Kaide olduğu açıktı. Dolayısıyla kullanılacak kuvvetin hedefi Bin Ladin ve örgütünü yakalamak, Bin Ladin ve örgütünün mevcut ve muhtemel askeri kabiliyetlerini etkisiz kılacak her türlü orantılı ve gerekli önlemin alınmasını temin etmek olmalıydı.

Fakat öyle olmadı. ABD ve geleneksel müttefiki İngiltere terörist kamplarına karşı nokta operasyonları gerçekleştirmek yerine geniş ölçekli saldırılar gerçekleştirdiler. ABD ve müttefikleri Taliban rejimini yıkmadan El Kaideyi yok edemeyeceklerine inandılar ve Taliban hedeflerine karşı saldırılar gerçekleştirdiler. Sonuç iç savaş oldu. Havadan yapılan bombardımanlarda yüzlerce masum insan hayatlarını kaybetti. Ocak 2002 de Taliban rejimi devrildi, hukuku ve düzeni tekrar sağlamak için bir koalisyon hükümeti kuruldu. Ülkedeki geçiş süreci halen devam etmektedir.

Operasyonun başlangıcında ABD temsilcisi BM Güvenlik Konseyine bir mektup göndererek aldıkları önlemleri bildirdi. Buna göre ABD 11 Eylül saldırılarını takiben doğal hakkı olan meşru müdafaa hakkını kullanıyordu. Mektup ABD'nin elinde bu saldırıların El Kaide tarafından gerçekleştirildiğine dair sağlam bilgilerin

bulunduğu ve kendi meşru müdafaa haklarının diğer örgütlere ve ülkelere karşı eylemlerde bulunmayı gerektirdiği belirtiliyordu (BM Belgesi S/2001/946).

Burada ABD'nin Afganistan'da gerçekleştirdiği saldırıların hukuka uygun olup olmadığını tespit etmek için meşru müdafaa hakkının biraz daha yakından incelemek gerekir. Meşru müdafaa silahlı bir saldırı sonrasında kullanılabilen bir haktır. 11 Eylül olaylarını başta BM Güvenlik Konseyi olmak üzere pek çok uluslararası organ silahlı saldırı olarak tanımladığı için bir sıkıntı ile karşılaşmamaktadır. Silahlı saldırı kabulünden sonra burada iki problem karşımıza çıkıyor. Birincisi ABD'nin askeri operasyonu 11 Eylül saldırılarından uzunca bir süre sonra gerçekleşmiştir. Uluslararası hukuk tarafından kabul edilen meşru müdafaa hakkını artık meşru olarak kabul edilmeyen misillemeden dikkatli bir şekilde ayırmak gerekir. Meşru müdafaa kullanılacak gücün saldırı olur olmaz derhal cevap vermek üzere kullanılması şart değildir, ancak saldırıyı püskürtmek için gerektiği kadar kullanılması zorunludur (Greenwood, 2002: 311). Yapılmış ve sona ermiş bir saldırıya yanıt vermek için kuvvet kullanımı yukarıda belirtilen gerekleri karşılamaktan uzaktır ve meşru müdafaaadan çok misillemeye benzemektedir. Bu nedenle Amerikan saldırıları meşru müdafaa eylemi yerine misilleme olarak kabul edilmiş ve eleştirilmiştir.

İkincil olarak, 11 Eylül saldırıları bir ülkeden değil El Kaide isimli terör örgütünden gelmiştir. Dolayısıyla El Kaide hedeflerine karşı da yapılmış olsa bir ülkenin topraklarına ilgili ülkenin izni olmadan yapılan saldırılar (kaldı ki burada Taliban hedeflerine de saldırılar gerçekleşmiştir) silahlı saldırıyı oluşturur ve buna karşın Afganistan'ın meşru müdafaa hakkı olduğu bile iddia edilebilir (Taliban yönetimi ülkenin *de facto* hükümeti idi ve bazı devletlerce de tanınmıştı). Ancak El Kaidenin Talibanla çok yakın ilişkileri, silah ve para temin etmesi, Talibanın BM Güvenlik Konseyi kararlarına karşı gelerek Bin Ladin ve El Kaide üyelerini sınır dışı etmeye yanaşmaması gibi gerçekler karşısında bu itirazlar bir ölçüde hükmünü yitirmektedir.

ABD Afganistan'daki operasyonları için siyasi destek istedi, ama NATO üyesi müttefikleri ile bölgesel ortaklarının karar alma sürecini etkilemesine izin vermedi. Afganistan'ın stabilize olması için BM çalışanlarını ve uluslararası barışı koruma görevlilerini istedi, ancak onların Sonsuz Özgürlük Operasyonuna etki etmelerine izin vermedi ve ISAF'ın Kabilin ötesine geçmesine 2003 sonuna kadar izin vermedi. Teröre karşı savaş Afganistan'la başladı, Irak'la farklı bir boyut kazanarak devam etti.

4.2. Irak

BM üyesi devletlerin pek çoğu 11 Eylül olayları sonrasında ABD'nin meşru müdafaa hakkının olduğunu kabul ettiler ve bunu Afganistan'da geniş bir biçimde kullanmasına destek verdiler. Fakat bu devletler ve özellikle kamuoyları Irak işgalini kabullenmek konusunda aynı tutumu göstermediler. Çünkü Irak işgali uluslararası normlar ve çerçeveden kesin bir ayrılış olarak görülmüştür.

ABD Irak'a yaptığı askeri müdahaleyi iki temel hukuki argümana dayandırmıştı: terörizme karşı meşru müdafaa ve kitle imha silahlarının Irak'tan çıkarılmasını isteyen Güvenlik Konseyi kararını uygulamak. Başlangıçta Saddam Hüseyin'in insan hakları ihlalleri bir gerekçe olarak ileri sürülmemiş, işgal

gerçekleştirildikten sonra ifade edilmeye başlanmıştır. ABD dışişleri bakanı Powell BM Güvenlik Konseyine verdiği 5 Şubat tarihli brifingde yukarıda belirtilen iki argümanı destekleyen kanıtlar sundu. Terörizmle savaşa dayanan iddialar uluslararası kamuoyunda pek destek bulmadı. Mart ayında yapılan tartışmada katılımcılar ve bilgi sahibi gözlemciler Irak ile 11 Eylül olayları arasında bağlantılar bulunduğu konusunda tatmin olmadılar. Bu durum apaçık ortaya çıktığında Bush yönetimi bu argümanı kullanmayı bıraktı ve sadece BM kararlarını uygulamak gerekçesini ileri sürmeye başladı.

Irak sorunu 1990'ların başından beri BM gündeminde önemli bir yer tutmaktaydı. BM Iraktaki gelişmelerle yakından ilgileniyor ve Güvenlik Konseyi kararlarıyla Irak'a yapması gerekenleri bildiriyordu. 1441 sayılı karar Irak'ın yükümlülüklerinin esasına ilişkin ihlalde bulunduğu belirtmişti. Bu karar Bush yönetiminin işgalin gerekçesi olarak kullanıldı.

Başkan Bush Irak işgalinin gerekçesini izah ederken “önleyici meşru müdafaa” kavramına da sık sık atıfta bulundu (Benvenisti, 2004: 684). Önleyici meşru müdafaa henüz silahlı bir saldırı olmadan meşru müdafaa hakkının kullanılmasına dayanıyordu. İsrail 1982 de Irak'ta bir reaktöre düzenlediği saldırıyı önleyici meşru müdafaa ile izah etmişti. Buna göre meşru müdafaa hakkının kullanılması için bombaların düşmesi, saldırının başlaması gerekmez, saldırı olacağına dair kesin emareler varsa meşru müdafaa hakkı doğar. Amerikan ulusal savunma stratejisi önleyici eylemleri ulusal güvenliğe yönelik tehditlere karşı kullanılabilir bir seçenek olarak görmektedir (Ulusal Savunma Stratejisi, 2005: 23). Bush yönetimi de Irak'ın elinde bulunan kitle imha silahlarını kendi ülkesi için bir tehdit oluşturduğunu ve bir saldırı gerçekleşmeden ya da teröristlerin eline geçmeden önce önleyici meşru müdafaa hakkını kullandıklarını ileri sürmüştür. Bu yorum BM şartına açıkça aykırıdır. BM şartının 51. maddesi açıkça silahlı bir saldırının gerçekleşmiş olması şartını aramaktadır. Önleyici meşru müdafaa kavramının uluslararası hukukta yeri olmadığı üzerinde ciddi bir mutabakat vardır.

Irak'ın ABD ve müttefiklerince işgalinden sonra yapılan geniş çaplı aramalar sonucunda müdahalenin temel dayanağı olan kitle imha silahlarının izine rastanmadı. Dolayısıyla bir önceki paragrafta tartışılan ‘sözde’ önleyici meşru müdafaa hakkının da dayanağının asılsız olduğu anlaşıldı. Diğer gerekçe olan terörle savaş konusunda yukarıda da belirtildiği gibi işgal öncesi El Kaide ile Irak bağlantısı zaten tesis edilememişti. Sonuçta Irak işgali hukuki dayanaktan yoksun kaldı. Bundan sonra Bush yönetimi “ insan hakları ihlalleri, Irak'a demokrasi getirmek” gibi gerekçeler ileri sürmek zorunda kalmıştır. Saddam döneminde Irak'ta olmayan ya da en azından etkin olmayan El Kaide bugün Irak'tadır ve yaptığı eylemlerle ciddi kayıplar verdiremektedir.

SONUÇ

Irak işgali sonrası uluslararası toplumun Westfalya barışından bu yana alışlagelmiş statükosunu koruyamayacağı görülmüştür. Devletlerin egemen eşitliği prensibi haydut (rogue) devletler ve şer eksenli gibi söylemlerle; meşru müdafaa hakkı da, teröre karşı savaş, önleyici meşru müdafaa gibi yeni kavramlarla tartışmaya açıldı. ‘Tiranlıkları yıkıp demokrasi getirmek’ bazı ülkelere yapılan işgalin gerekçesi olurken

diktatörlük ya da monarşi ile yönetilen ve halkları aynı ölçüde zulüm gören ‘müttefik’ ülkelere demokrasi ve insan hakları ulaşmamaktadır.

ABD’nin Soğuk Savaş dönemi müdahalelerini uluslararası hukukun tanıdığı kuvvet kullanımı yollarından birine sokma çabalarının makul bir nedeni vardı: Karşı bloğun güçlü olması ve hukuk dışına çıkıldığı takdirde karşı bloğun da aynı yollara başvurabilme ihtimali. Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süpergüç olan ABD’nin böyle bir kaygısı kalmadı ve en azından kağıt üzerinde bile olsa eylemlerini uluslararası hukukun kabul ettiği istisnalar ile meşrulaştırma ihtiyacı duymadı.

İnsani müdahale ya da büyük insan hakları ihlallerinin kuvvet kullanma suretiyle uluslararası korunması Kosova sonrası uluslararası kamuoyunun benimsemekte olduğu kavramlar iken ABD bunlara yeterince sahip çıkmamıştır. ABD kuvvet kullanımında esneklik sağlayacak bu gibi kavramların metinlere ya da teamül kuralları arasına girmesini istememesinin altında yatan sebep de başka ülkelerin bunları kullanıp müdahaleler gerçekleştirmesini önlemektir. Günümüzde Amerikan müdahaleciliği gerçekleşen müdahalelere gerekçe olarak yeni yeni kavramlar ileri sürmekte ve fakat bu kavramların içeriğini doldurmak için hiçbir çaba sarfetmemektedir. Bu durum aslında şu anlama gelmektedir: ABD uluslararası hukuku ihlal etmektedir ve bu ihlallerin başkalarının da kullanabileceği genel kurallara dönüşmeden *ad hoc* ihlaller olarak kalmasını istemektedir. BM Güvenlik Konseyini kilileyecek veto yetkisini de elinde bulunduran ABD’yi mevcut sistemde durdurabilecek hiçbir güç mevcut değildir.

KAYNAKÇA

- ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi (2005) <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (20.08.2005)
- BENVENISTI, E.**, 2004, The US and the Use of Force: Double-edged Hegemony and the Management of Global Emergencies, *European Journal of International Law*, 15, ss.677-700.
- BOGEN, D. S.**, 1966, “The Law of humanitarian Intervention: United States policy in Cuba (1898) and in the Dominican Republic (1965)”, *Harvard International Law Club Journal*, 7, ss. 296-315.
- BROWNLIE, I., & C. J. Apperly**, 2000, “Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects”, *International and Comparative Law Quarterly*, 49, ss.878-905.
- CASSESE, A.**, 1999, “A Follow Up: Forcible Humanitarian Countermeasures and Opinio Necessitatis”, *European Journal of International Law*, 10(4), ss. 791-799.
- CORDESMAN, A. H.**,1999, “*The Lessons and Non-Lessons of the NATO Air and Missile Campaign in Kosovo*”, Centre for Strategic and International Studies, Washington-.
- EISNER, D.**, 1993, “Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era”, *Boston University International Law Journal*, 11, ss. 195-222.

- FALK, M., 1996, *The Legality of Humanitarian Intervention: A Review in the Light of Recent UN Practice*, Juridiska fakulteen vid Stockholms universitet, Stockholm.
- FREEDMAN, L., & D. Boren, 1992, “ ‘Safe Havens’ for Kurds in post-war Iraq”, *To Loose the Bands of Wickedness; International Intervention in Defence of Human Rights*, Ed: Nigel S. Rodley, Brassy’s (UK) Ltd., London, p.43-92.
- GRAY, C., 1995, “After the Ceasefire: Iraq, the Security Council and the Use of Force”, *the British Yearbook of International Law*, 64, ss. 135-162.
- GREENWOOD, C., 1993, “Is There a Right of Humanitarian Intervention?” *The World Today*, 49 No. 2, ss. 34-40.
- GREENWOOD, C., 2000, “International Law and the NATO Intervention in Kosovo”, *International and Comparative Law Quarterly*, 49, ss.926-934.
- GREENWOOD, C., 2002, “International law and war against terrorism”, *Review of International Relations*, 78, ss. 301-317.
- HENKIN, L., 1991, “The Invasion of Panama Under International Law: A Gross Violation”, *Columbia Journal of Transnational Law*, 29, ss.293-318.
- HILARIE, M.,1997, *International Law and the United States Military Intervention in the Western Hemisphere*, Kluwer Law International, the Hague.
- JAKOBSEN, P. V., 2000, "Focus on the CNN Effect Misses the Point: The Real Impact on Conflict Management is Invisible and Indirect", *Journal of Peace Research*, 36(2), ss. 131-144
- KIRKPATRICK, J., & A. Gerson, 1991, “The Reagan Doctrine, Human Rights and International Law”, *Right v. Might: International Law and the Use of Force*, Ed: Louis Henkin, Council of Foreign Relations Press, New York, ss.19-36.
- LEICH, M. N., 1984, “Contemporary Practice of United States Relating to International Law” *American Journal of International Law*, 78, ss. 200-216.
- LEVITIN, M. J., 1986, “The Law of Force and Force of Law: Grenada, Falklands, and Humanitarian Intervention”, *Harvard International Law Journal*, 27, ss. 621-657.
- MALANCZUK, P., 1993, *Humanitarian Intervention and the Legitimacy of the Use of Force*, Het Spinhuis, Amsterdam.
- NATSIOS, A., 1996, “Illusions of Influence: The CNN Effect in Complex Emergencies”, *From Massacres to Genocide: The Media, Public Policy and Humanitarian Crises*, Eds: R. I. Rotberg and T.G. Weiss, Washington DC: Brookings Institution.
- RAMSBOTHAM, O., 1997, “Humanitarian intervention 1990–5: a need to Reconceptualize?”, *Review of International Studies*, 23, p. 462.

- RODLEY, N. S., 1992, "Collective Intervention to Protect Human Rights and Civillian Populations: the Legal Framework", *To Loose the Bands of Wickedness; International Intervention in Defence of Human Rights*, Ed: Nigel S. Rodley, Brassy's (UK) ltd., London, ss. 14-42.
- ROBERTS, A., 1999, "NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo", *Survival*, 41(3), ss. 102-123.
- SCHEFFER, D.J., 1991, "Use of Force After the Cold War: Panama, Iraq and the New World Order", *Right v. Might: International Law and the Use of Force*, Ed: Louis Henkin Council of Foreign Relations Press, New York, ss.1-17.
- SIMMA, B., 1999, "NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects", *European Journal Of International Law*, 10, ss.1-22.
- TANJA, G. J., 1995, "Humanitarian Intervention and Humanitarian Assistance: An Echo from the Past and a Prospect for the Future", *Law in Humanitarian Crises*, Vol. 2, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, p.83.
- The Independent International Commission on Kosovo, 2000, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford.
- UK Materials in International Law, 1992, the *British Yearbook of International Law*, 63, p. 824.
- WEGWOOD, R., 1999, NATO's Campaign in Yugoslavia, *American Journal of International Law*, 93, ss. 828-834.
- WELLER, M., 1992, "The US, Iraq and the Use of Force in a Unipolar World", *Survival*, 41(4), ss.81-100.
- WHEELER, N. J., 2000, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press, Oxford.